

1894

**ANDREJ ZUBOV (ed.)
DĚJINY RUSKA
20. STOLETÍ — díl I**

1939

ANDREJ ZUBOV (ed.)

DĚJINY RUSKA

20. STOLETÍ — díl I

1894–1939

Z ruského originálu *Istoria Rossii, XX věk. 1894–1939*,
vydaného nakladatelstvími AST a Astrel v roce 2009,
přeložili Libor Dvořák (kap. 2.1.), Iva Dvořáková (předmluva, úvod,
kap. 1.1.), Edita Jiráková (kap. 1.2, 1.4.), Jitka Komendová (kap. 2.2.),
Josef Vološin (kap. 1.3.) a Martin Vrba (kap. 3.1, 3.2.).

Vydalo nakladatelství Argo, Milíčova 13, 130 00 Praha 3, www.argo.cz,
roku 2014 jako svoji 2026. publikaci.

Grafická úprava Tereza Pavelková (Studio Marvil).

Odpovědný redaktor Martin Nodl.

Rejstřík Kamila Jirsáková.

Legendy map a popisky k obrázkům zpracoval Milan Tokár.

Technický redaktor Milan Dorazil.

Sazba Studio Marvil.

Vytiskla Těšínská tiskárna.

Vydání první

ISBN 978-80-257-0921-4

Naše knihy distribuuje knižní velkoobchod KOSMAS

sklad: Za Halami 877, 252 62 Horoměřice

tel: 226 519 383, fax: 226 519 387

e-mail : odbyt@kosmas.cz

www.kosmas.cz

Knihy je možno pohodlně zakoupit v internetovém knihkupectví

www.kosmas.cz

**Rusko
na cestě
k 20. století**

Od formování
východoslovanského
společensví po začátek
vlády Mikuláše II.

Ve 20. století došlo v Rusku ke katastrofě. V letech 1917–1954 si Rusové sami pobili desítky milionů svých nejnadanějších lidí a vyhnali ze země miliony dalších. Nesnesitelné životní podmínky, hlad, bída a represe vedly k tomu, že mnozí lidé raději ani nezakládali rodiny a nepřiváděli na svět děti. V roce 1939 pak byl ruský národ vtažen do šílené světové války, která Rusko stála další miliony životů. Za 20. století přišla podle našich odhadů země o 95 % kulturního bohatství, množství bohatství přírodního a nakonec se v roce 1991 rozpadla na kusy. Dnešní Ruská federace zaujímá jak počtem obyvatel, tak obývanou plochou jen o málo víc než polovinu Ruska začátku 20. století. 20. století se tak pro Rusko stalo nejtragičtějším stoletím vůbec.

Jeho následky země ještě zdaleka nepřekonala. Na to, aby se ruská společnost po těžkých ranách, které zakusila v minulém století, postavila na nohy, vynakládá teď ohromné množství sil. Ale proč se na naši vlast takové pohromy sesypaly?

Katastrofa 20. století nepřišla náhodou a zničehonic. Události takového rozměru nemohly nastat bez dlouhých desetiletí zrání. A také mnoho bystrých ruských lidí, počínaje už Radiščevem, Puškinem, Lermontovem, Chomjakovem, později přes Dostojevského a Vladimira Solovjova, autory sborníku *Věchi* (1909), a konče několika moudrými cizinci předpovídalo hrůzné ruské povstání, „nesmyslné a kruté“, které by mohlo naši zemi zničit. A prorocství těchto myslitelů nebyla neodůvodněná. Znali dobře jak ruskou historii, tak i současné Rusko a cesty, kterými se ubíraly ostatní země světa. V ruském životě viděli hodně lži. Ale odkud se brala?

Jakákoli společnost v jakémkoli údobí bude pevná a nezlomná, pokud si budou lidé, kteří ji tvoří, pomáhat, zajímat se o sebe navzájem, ctít svobodu těch druhých a společný zájem stavět nad zájem vlastní. Takové vztahy můžeme označit za *solidární*. Kde lidé staví svůj zájem nad zájem společnosti a nestarají se o své bližní, tam se rozpadá rodina i stát. Kdo bude v armádě pokládat život za vlast, když bude celá sestávat z egoistů? Princip solidarity je platný všeobecně, pro křesťany je to však závazný zákon víry. Církev, již zde představuje Ježíš Kristus, je postavena na lásce a obětování. A Pán nás učí: „Podle toho všichni poznají, že jste moji učedníci, budete-li mít lásku jedni k druhým.“ (J 13, 35) Pro společnost, jež se považuje za křesťanskou, je solidarita povinností. Je projekcí náboženství do společensko-politických vztahů. Byla ruská společnost solidární?

NÁZOR MYSLITELE | „V ruské duši (...) není tvůrčího přijetí dějin jako hrdinství, jako putování, jako skutku. [...] V ruském vnímání dějin se vždy příkládá nepatříčně velký význam neosobním, a dokonce nevědomým, jakýmsi živelním silám, „organickým procesům“, „moci země“, jako kdyby se dějiny odvíjely spíše v trpném rodě, více se toho „udává“, než přímo „děje“. [...] Vytrácí se kategorie odpovědnosti. [...] V dějinách ruského myšlení se s nebyvalou silou projevuje právě absence zodpovědnosti národního ducha. A v tom spočívá také ruská kulturní tragédie.

Křesťanská tragédie. [...] Tragédie vědomého hříchu, tragédie zaslepené svobody (...) tragédie mystické nevěry a nestálosti. Je to tragédie duchovního otroctví a posedlosti.“ | G. FLOROVSKIJ, *Puti Russkogo bogoslovija*, Paris 1988, s. 502.

1.

Počátky Rusi

V polovině 19. století, v roce 1862, oslavili Rusové tisíc let své země. V nejstarším ruském letopise *Pověst dávných let*, který sepsal kyjevsko-pečerský letopisec Nestor společně s dalšími mnichy v 11. a na začátku 12. století, se k roku 852 objevuje poznámka: „Když začal vládnout (byzantský císař) Michael, začalo se mluvit o Rusi (...) proto začneme v této době a tímto datem.“ Ve skutečnosti se jméno Rus objevuje v letopisech i v souvislosti s daty staršími (například v *Bertinských análech* se datuje k roku 839) a se zmínkami o Slovanech se v řeckých a latinských textech setkáváme od 5. století. Kulturní národy Říše římské a Předního východu nepovažovaly Slovanů za barbary a lupiče bezdůvodně. Takoví před dávnými lety skutečně byli. Slované osídlili území kolem řek ve východní Evropě od Odry a Visly na západě po Oku a horní tok Volhy na východě, na severu tvořilo hranici Ladožské jezero a na jihu Dunajská nížina; žili v územně členěných svazech. Máme-li věřit řeckým a arabským listinám a konečně i vlastní ruské *Pověsti dávných let*, nežili Slované právě svorně a útočili jak na své sousedy, tak se bili mezi sebou. Drancování zaujímal v životě nejstarších Slovanů stejně čestné místo jako obchod či zemědělství. Při všem tom drancování však také sami Slované významně trpěli nájezdy Avarů (starorusky „Obrů“), Chazarů, Bulharů a Uhrů, kteří přicházeli z východu a ze stepí, i nájezdy Varjagů, kteří atakovali slovanské země ze severozápadu, ze Skandinávie, od pobřeží Baltského moře. Často Slované odváděli svým bojovným sousedním národům daň, aby si zajistili alespoň trochu klidný život, na druhou stranu však vybírali daň od národů slabších, jako byli Čudové, Vesové, Muromci, Merové, Čeremisové, Mordvini, Permjane, Pečerové, Litevci, Semgalové, Kuršové, Norovové, Livonci. Někteří byli původu ugrofinského, jiní baltského. Každý národ-kmen „žil svou mocí a svému vládl“.

Ve skandinávských ságách se slovanské země nazývají Garðaríki. Někdy se toto jméno překládá jako „země měst“. Ale takový překlad není věrný z hlediska jazykového ani historického. Měst měli nejstarší Slované ve srovnání s Byzancí nebo západní Evropou velmi málo. A naše země rozhodně Vikingy nemohla překvapit hojností měst. Navíc garðr není město, ale dvůr obehnaný dřevěnou palisádou, opevněná usedlost. Městu Vikingové říkali jinak: borg, staðr. A sotva by naše země mohla Vikingy udivit množstvím šlechtických hradů. Hrady tehdy byly roztroušeny po celé Evropě. Daleko spíše dostala naše země takové pojmenování proto, že každá usedlost a každá vesnička tvořily samy o sobě malou pevnůstku. A to zámořské návštěvníky, zvyklé na otevřenější život, překvapilo. Naši vzdálení předkové žili obehnaní dřevěnými palisádami a jistě to nebylo jen kvůli divoké zvěři. Daleko spíše se chránili před sebou navzájem.

Na konci 7. století porobily část východních Slovanů kočovné kmeny Chazarů. V 8. století se Chazaři usadili a vytvořili stát – Chazarský chanát s hlavním městem Itil na dolní Volze. Mezi Chazary působili hlasatelé judaismu a islámu. Část Chazarů přijala islám, ale většina včetně vládnoucí vrstvy si zvolila židovství. Slované – Poljané, Severjané a Vjatiči – se stali součástí chanátu, jehož vůdci začali užívat titulu chán. Chány nazývá ruská kyjevská knížata ještě metropolita Ilarion ve svém *Slově o zákonu a milosti* ve druhé čtvrtině 11. století.

V této době tvořily slovanské země, které se rozkládaly podél Dněpru, Sejmu a Oky, severozápadní okraj Předního východu. Množství pokladů, obsahujících arabské mince ražené od konce 7. století do začátku 10. století, které se na ruském území našlo, jasně dokládá, že Slované hojně s východem obchodovali a využívali k tomu obchodní cesty i ochranu chazarského chanátu, jehož byli tehdy součástí. Od arabských cestovatelů se dovídáme, že hlavními vývozními artikly Slovanů byly kožešiny, vosk, med a zejména otroci. Slované však většinou neprodávali cizince nebo válečné zajatce, nýbrž ve většině případů to byli příslušníci slovanských kmenů, jež na sebe vzájemně útočily a vedly spolu války. Právě proto potřebovala sídliště palisády, opevněné valy a příkopy. Arabové ve svých líčeních Slované nejednou označovali jako lidi „zvířeckých mravů“. V mnohých novoevropských jazycích vytěsnilo slovo „otrok“, vycházející ze slova „Slovan“ (*slave* v angličtině, *esclave* ve francouzštině), staré latinské slovo *servus*. Rovněž ze středověké řečtiny vytlačilo slovo „sklavos“, jak Řekové označovali Slované – původní označení otroka, tj. „dulos“.

Své bratry vyměňovali naši předkové s východními kupci za luxusní zboží a válečné náčiní: drahé látky, zlaté šperky, vína, vojenskou výbavu a zbraně. Nejsou žádné doklady o tom, že by se Slované takto zacházeli vládnoucí Chazaři. Chazarští a arabští kupci skupovali na trhu s otroky právě ty lidi, které jim nabízeli sami Slované. Samozřejmě že podobné „obchodní operace“ nepřidávaly vztahům mezi Slované ani na smírnosti, ani na družnosti, třebaže naši slovanští předci velmi dobře věděli, že pocházejí z jednoho „slovanského rodu“ (mimočodem, přesný původ slova „slovanský“ neznáme) a že mnohé další národy, které je obklopují, sice nejsou Slované, ale rovněž jsou s nimi historicky spřízněni. K takovým „vzdáleným příbuzným“ počítá letopisec i kmeny, které odváděly Slovanům daň: Ugrofny, Balty a také Vikingy-Varjagy a Řeky.

Zatímco jižní a východní část východoslovanského světa byla od 8. do 11. století součástí chazarského chanátu, odváděla severozápadní část východních Slovanů společně s ugrofinskými kmeny, s nimiž žili bok po boku, daně Varjagům. „Varjagové vybírali daň ze zámorí od Čudů, Slovenů, Merů a od všech Krivičů,“ praví letopis. Družiny Vikingů – Normanů tehdy naháněly hrůzu celé Evropě. Jejich vlastí byla tenkrát ještě nechristianizovaná Skandivávie: Švédsko, Norsko a Dánsko. Udatní válečníci a výteční mořeplavci, krutí a lační po penězích a přepychu, dobyli celé země v západní Evropě (Normandii, Anglii), ve válkách připravili Arabů o Sicílii a jižní Itálii, vyplnili Andalusii a Granadu. Dokonce i byzantští císaři měli zvláštní žoldnéřskou gardu složenou z Varjagů. Nedozírná území východní Evropy tak jednoduše nemohla Varjagy nezaújmout. Zbudovali tam řadu kamenných pevností – Ladogu (Altdaigjuborg), Izborsk (Izborg) a Starou Russu (kde se zmocnili solivarů), uvalili na Slované i Finy daň a bojovali o daně od Slovanů s Chazary.

Oblast zvláštního zájmu představovala pro Vikingy velká obchodní cesta, které se začalo říkat cesta „od Varjagů k Řekům“, po které se převáželo zboží mezi Byzantskou říší a Vikingy-Varjagy. Už odedávna se na této cestě rozkládala obchodní města, která podle pověsti založili již sami Slované: na středním Dněpru Kyjev, nad Kyjevem Černigov, Ljubeč a Smolensk, ještě severněji na Volchovu Veliký Novgorod, na severozápadě na řece Veliké Pskov a na Západní Dvině Polock. Po Dvině, Něvě, Volchovu, Lovati a Dněpru vedly hlavní obchodní cesty z Baltského moře k Černému moři a na Bospor, kde leželo nejdůležitější město tehdejšího křesťanského světa, hlavní kulturní město Evropy – Konstantinopol-Čařihrad. Bohatství se sem ze všech stran jen hrnulo. Mnohé

vyšlo z rukou těch nejlepších řeckých mistrů tkalcovských, zlatnických, mistrů zbrojířů a brašnářů.

Varjagové se snažili získat na trhu, na němž obchodovaly slovanské země s Cařihradem cenným zbožím, monopol. Na rozdíl od Chazarů, kteří si v 8. století vybudovali své vlastní vysoce kvalitní řemeslo a vyráběné zboží vyváželi ve velkém, Varjagové sami nevytvářeli nic, co by mělo pro svět hodnotu. Drancovali, žili z daní, které vybírali od porobených národů, a když jim to nestačilo, nechávali se jinde najímat jako žoldáci. Proto také nadvláda Varjagů zatěžovala Slované daleko více než nadvláda chazarská.

O roku 862 se v *Pověsti dávných let* mnohoznačně praví: „Vyhnali Varjagy za moře a nedali jim daně. Začali si sami vládnout a stavět města.“ *Druhý pskovský letopis* vysvětluje, že Varjagové při vybírání daně „činili Novgoroďanům, Krivičům, Merům i Čudům veliké násilí“. Jaké násilnosti to byly, není těžké uhodnout, když se podíváme na chování varjažských knížat v příštích staletích v nejrůznějších zemích. Odvlékali lidi do otroctví, dvakrát i třikrát za rok vybírali daň, krásné ženy a dívky zavírali do svých harémů, přivlastňovali si zemědělské pozemky a tím z původního svobodného obyvatelstva dělali závislé nájemce půdy a nebývale hrubými způsoby si vynucovali poslušnost porobených národů.

Severní slovanské kmeny Slovanů-Novgoroďanů a Krivičů-Pskovanů, které se sdružily se sousedními finskými národy – s Čudy (Estonci) a Mery (hojně žijícími na území mezi řekami Šeksna a Mologa na jedné straně a Kljazmou a řekou Moskvou na straně druhé), vyhnaly varjažské dobyvatele „za moře“, tedy do jejich historické domoviny. Což znamená, že Slované i Finové žijící podle vlastních zákonů museli být dobří bojovníci a museli být schopni sdružovat se do „mezikmenových“ svazů; dokázali zdolat nejlepší válečníky tehdejší Evropy a uvalit na ně těžké jho. Letopisy sice mlčí o tom, kde se rozhodující bitvy odehrály, jejich význam, jde-li o válečnou pověst a o politickou samostatnost Slovanů, však není o nic menší než význam bitvy na zamrzlém Čudském jezeře nebo na Kulikově poli.

Mohlo by se zdát, že dosažení takové „národní nezávislosti“ bylo pro Slované velikým štěstím. Ale letopisec ke slově o vyhnání Varjagů rychle dodává: „A nebylo mezi nimi spravedlnosti, rody proti sobě povstaly a velké nepřátelství mezi nimi vládlo a začaly druh s druhem bojovat.“ Křesťanský mnich ohodnotil politický život svých předků z hlediska „spravedlnosti“. Slované, již si získali nezávislost, trpěli nedostatkem spravedlnosti a solidarity, a tak začali bojovat mezi sebou. Poprvé tehdy vstupuje do ruské historie pojem bratrovražedných bojů. Tyto boje byly podle všeho velmi kruté a krvavé, zachvátily mnohé země, než předci ruského národa přistoupili k radikálnímu kroku: „Rozhodli se takto: budeme si hledat knížete, který by nám vládl a spravedlivě nás soudil. I vydali se za moře k Varjagům, k Rosům, i takto k nim Čudové, Sloveni a Kriviči promluvili – celá naše země je veliká a bohatá, ale schází jí rád, pojďte panovat a vládnout nám.“

Ruští historici 19. a 20. století se z patriotických důvodů rozhodli raději tvrdit, že Slované pozvali Varjagy coby nájemné oddíly, proto aby je chránili před nájezdy nepřátel zvenčí, a pak už Varjagové díky své síle lstivě ukořistili státní moc (Ključevskij). Žádný letopis však o ničem podobném nemluví, všechny svorně opakují totéž: že Slované a Finové Varjagy přizvali, aby jim *vládli*, protože slovanské a finské kmeny upadly po vyhnání Varjagů do šílených bratrovražedných bojů: „I nastaly mezi nimi boje, město se stavělo proti městu a spravedlnosti nebylo.“ (*Pskovský letopis*).

A bez ohledu na to, zda takové události v polovině 9. století skutečně proběhly, ruští předci v 11. a 12. století tak svou nedávnou minulost opravdu vnímali. Byli přesvědčeni, že slovanské kmeny, žijící na bohatých a rozlehlých územích, nedokázaly ve svých vnitřních vztazích zachovat spravedlnost, v důsledku čehož došlo k strašnému vraždění. Vystala taková nevraživost, že o dohodě o znovunastolení míru nemohlo být ani řeči, a tak se Slované snížili k tomu, že se vypravili hledat si vládce k cizím národům za mořem a žádali své bývalé zotročitele, aby se vrátili a znovu jim vládli. Ze stručných slov letopisce zaznívá skrytá výčitka jeho slovanským krajanům, že nedokázali zachovat spravedlnost mezi sebou a začali sočit jeden proti druhému, dokonce do té míry, že celá země upadla do bezvládí a zhouby.

Kde se vzala mezi slovanskými a finskými kmeny nespravedlnost, proč se mezi nimi rozhořely bratrovražedné boje? Letopisy o tom mlčí a my se můžeme o příčinách jen dohadovat. Není pravděpodobné, že by důvodem byl boj o půdu či zemědělské pozemky – toho všeho byl tenkrát na severovýchodě Evropy dostatek – „celá naše země je veliká a bohatá“. Daleko spíše se toto násilí spustilo kvůli otrokům. Každý rod a zvláště jeho rodová elita žil z obchodu s lidmi, s čeledí. Otroci se dali získat jedinečně od sousedů nebo od zbídačelých a zotročených soukmenovců. Varjagové drželi Slované ve svém područí a drancovali je. Když pak Slované a Finové necítili tlak zvenčí, pustili se do sebe navzájem, sami sobě se stali Varjagy. A jak se takto navzájem tvrdě drancovali, zničili se natolik, že si vzpomněli na své bývalé ujařmitelé, a zachtělo se jim, aby jim znovu vládli. Lze předpokládat, že po varjažské nadvládě truchlila kmenová elita, která obchodovala s tím, co vytvořily ruce jejich soukmenovců, i se soukmenovci samotnými, a nyní nad nimi ztratila vládu.

Na volání slovanských a finských vůdců zareagoval pirát a dobrodruh, jehož znala celá Evropa, jménem Rjurik (podle franských letopisů Rorik), vládce jižní části Jutského poloostrova a Fríska a vazal císaře Lothara I. Shromáždil poměrně velkou družinu a přišel do slovanských zemí. Družina, kterou Rjurik z Varjagů za mořem utvořil, se ve všech letopisech nazývá Rus. Autor *Pověsti dávných let* zvláště zdůrazňuje, že „po těchto Varjazích se země začala ruskou nazývatí (...) dříve se zvala zemí slovanskou“.

Byzantští Řekové a Arabové často hovořili jako o Rusech o družinách Normanů a někdy tak nazývali i Normany samotné coby zvláštní národ a stavěli ruský jazyk proti jazyku slovanskému. Byzantský císař Konstantinos VII. Porfyrogenetos ve svém díle *O správě říše* používal pro mosty na Dněpru paralelně jak ruská, tak slovanská jména, přičemž v případě ruských šlo bezesporu o jména skandinávská (Ulvors, Eifar aj.). Finské národy z východní části Baltského moře – Estonci, Finové a Livonci – dodnes označují Švédy a Švédsko jménem Rus (Ruotsi). Dnešní filologové odvozují slovo Rus od staroskandinávského Róþsmenn: „veslaři, mořeplavci“. Nejspíše tedy „naše“ země dostala jméno po národu, který si zvolila za svého vládce.

Varjagové se nejdříve usídlili na severu, v těch zemích, od nichž dříve vybírali daň, a teprve pak zamířili na jih a východ. Varjažští konungové (knížata) Oleg (Cheleg) a Igor (Ingvar) vybojovali na Chazarech Kyjev, Smolensk, Černigov a Ljubeč. V roce 965 Igorův syn Svjatoslav rozdrtil vojsko chazarského chána a dobyl důležité chazarské obchodní město Sarkel na Donu – Bílou věž. Tím se varjažská moc upevnila ve všech východoslovanských a finských zemích od Volyně až k Oce a od Azovského moře až k moři Bílému. Varjagové ustavili v pokořeně zemi novou vládnoucí vrstvu a postupně se všechna slovanská území (jako první Kyjevská oblast), jež dobyli Varjagové, začala nazývat Rusí.

Celé Rusi vládl kyjevský velkokníže, konung, přímý potomek konunga Rjurika. Ze svých příbuzných a vojevůdců udělal vládce a výběrčí daní v oblastních městech. „Národní hospodářství“ Rusi bylo organizováno velmi jednoduše. Kníže vybíral od slovanských a finských kmenů daně v naturáliích, tj. otroky, kožešiny, vosk a med, a v penězích (kuny). Vše, co vybrali, se pak prodávalo řeckým či arabským kupcům přímo v Kyjevě nebo v Chersonu, Konstantinopoli, Bagdádu či Darbentu, což bylo sice daleko výhodnější, avšak spojené se značným rizikem. Za získané peníze se nakupovalo luxusní zboží, zbraně, látky, krásné otrokyně, vína a sušené ovoce. Samozřejmě že všechny tyto vzácnosti připadaly jen knížeti, vojákům knížecí družiny a slovanským a finským kmenovým vůdcům. Všem ostatnímu lidu, s výjimkou obyvatel obchodních měst, kteří se starali o elitu, z varjažské nadvlády žádné výhody neplynuly; jen byli nekonečně odírání na daních a zotročování. Svou bývalou půdu si rolníci museli od knížete či jiných zámožných majitelů půdy najímat. Z osobně svobodného obyvatelstva, svobodných lidí dělali pachtýře – námezdní síly a tzv. *zakupy*, tj. závislé rolníky na panské půdě.

Když se Vikingům zachtělo víc, jednoduše si přizvali své soukmenovce ze zámoří, ze Slovanů a Finů vytvořili vojsko, vydali se na výpravu do Konstantinopole a cestou nelítostně drancovali vše, co jim přišlo pod ruku. Patriarcha Fotios vydal svědectví o řádnění ruských oddílů pod vedením Askolda a Dira před branami Konstantinopole v roce 866; v *Lavrentijevském letopisu* se zase dochovalo líčení barbarských krutostí knížete Olega a jeho varjažsko-slovansko-finského vojska v roce 907. Když nashromáždili vše, co nakradli a získali z výkupného a odstupného, vrátilo se smělé vojsko do Kyjeva. Ale žít jen z drancování bylo nevýhodné, protože bylo třeba také udržovat stálý odbyt otroků, kožešin, medu i vosku, které sebrali na daních od porobených kmenů. Když si do sytosti nakradli, uzavřel varjažský kníže s Řeky mírovou obchodní smlouvu a teprve pak se vydal domů. Takto fungoval hospodářský systém ruského státu v 9.–10. století.

Vikingové, kteří sami nevyřáběli nic, se ze všeho snažili mít co největší prospěch. A tak se z hlavní povinnosti každého vládce, tedy udržování pořádku, stal stabilní zdroj příjmu. *Ruská pravda* (tj. zákon, který Varjagové sestavili pro slovanské země) je nejstarší ruská sbírka zákonů ve věcech soudních a procesních, postavená na specifických zásadách. Když došlo ke zločinu a poškozený hledal u knížecí moci nápravu nebo náhradu škody, případně zadostiučinění pošpiněné cti, pak knížecí moc zakročila, provedla vyšetřování a žádala od pachatele, aby žalobci vyplatil náhradu. Přitom i sama knížecí moc zpravidla udělila pachateli vysokou pokutu – tzv. *viru*, často ve stejné či dokonce větší výši, než byla samotná kompenzace pro žalobce. Život a majetek knížecích družníků přitom byly kryty daleko vyššími pokutami než život a majetek obyčejných lidí. Za vraždu muže z knížecí družiny se platila pokuta i náhrada příbuzným (tzv. *golovničestvo*) ve výši 80 hřiven, což je zhruba po dvaceti kilogramech stříbra. Za vraždu obyčejného svobodného člověka byla stanovena pokuta 40 hřiven, ale náhrada se mohla snižovat až na 5 hřiven, pokud byl zavražděn obyčejný rolník. Tresty smrti ani tělesné tresty *Ruská pravda* neznala. Nejvyšším trestem – za zhářství a loupež – bylo uvržení pachatele do otroctví se vším majetkem a celou rodinou. Ve stanoveném poměru se peníze dělily mezi knížete a poškozené. Peníze stály pro Varjagy na hodnotovém žebříčku nejvýše.

Vládnoucí vrstva přestala být brzy čistě normanská. Rozrůstala se o Slovanů a Finů, kteří byli ochotni žít podle vikinských zvyklostí a sloužit konungovi, tj. knížeti. A když si knížata (konungové) počínaje Svjatoslavem začala často brát slovanská jména, místní mladíci, kteří se stali členy knížecí družiny, stejně jako slovanské ženy Varjagů naopak

přijímali varjažská jména, neboť ta byla zjevným odznakem aristokratického stavu. V Olegových a Igorových smlouvách s byzantskými císaři mají téměř všichni podepsaní za ruskou stranu typicky skandinávská jména: Karl, Sveneld, Ingivlad, Ruald, Sven atp. Většinu z nich asi opravdu tvořili Varjagové, ale určitě jsou mezi nimi i normanizovaní Slované a Finové. Ví se například, že varjažská kněžna Rogdena pohrdavě mluvila o matce velkoknížete Vladimira jako o otrokyni Maluše. Sama Maluša si hrdě říkala Manfréda. V několika starých letopisech mluví o Svjatoslavově matce, ženě knížete Igora, jako o prosté převoznici ze vsi Vybuty na řece Veliké, to znamená o Slovance z kmene Krivičů. Nosila ale varjažské jméno Olga (Helga – svatá) a ke svým soukmenovcům se nezachovala právě vlastenecky, když lstivě připravila o život slovanská knížata a krutě přivedla k poslušnosti vzbouřence z řad slovanských venkovanů.

Chtěl-li se někdo tenkrát dostat do vysoké vrstvy ruské společnosti, musel být Varjagem, když už ne krví, pak jménem a způsobem života. Opravdoví Varjagové však nikdy nezapomínali na to, kdo byl skutečně jejich rodu a kdo se k němu pouze přidal. Loď varjažských a slovanských družin se na daleké výpravy plavily pod vlajkami různých barev, a když pak někdo z Rjurikovců potřeboval rychle pomoci, vydal se do Skandinávie a naverboval si nové varjažské družiny; neboť se na ně mohli spoléhat daleko spíše než na Slovany nebo Finy. Mezi masou slovansko-finského lidu a „Rusy“, kteří jim vládli a žili na jejich účet, tenkrát zela hluboká propast. V zásadě tíha varjažského jha, která spočívala v 9.–10. století na východoslovanských zemích, nebyla o nic menší než později tíha jha tatarského. Nic významného se tehdy na Rusi nepostavilo, nic se nevytvářelo. Slovanská země byla jen dojnou krávou chamtivých přivandrovalců a místních příslušníků kmenové elity, kteří se rozhodli k Varjagům přidat a stmelit se s nimi. A do takto svízelné situace se Slované a Finové dostali, když dobrovolně přizvali Varjagy coby své vládce, protože si sami nebyli schopni vládnout svorně a spravedlivě.

Jeden z letopisných svodů, konkrétně *Nikonovský letopis*, připomíná, že dva roky nato, co Rjurik stanul na novgorodském trůně, zorganizovali Novgorodané se slovy „jsme otroci a mnohého zla trpíme od Rjurika i jeho krajanů“, spiknutí, v jehož čelě stál „chrabrá Vadim“. Rjurik se však o spikleneckých plánech dozvěděl, Vadima a mnohé z jeho stoupců zabil a veškerý odpor proti Varjagům potlačil. Samozřejmě však vláda Vikingů na slovansko-finském území nebyla nezvratná. Kdyby přišli noví dobyvatelé, skoncovali by s nimi nejspíš právě tak rychle, jako předtím skoncovali sami Vikingové s Chazary – za naprostého nezájmu původních obyvatel, protože jak jedni, tak druzí jim beztak působili jen těžkostí.

2.

Christianizace Rusi.

Skladba ruského národa

O předkřesťanské víře Slovanů víme velmi málo. Na základě útržkovitých informací z cizích kronik, z několika málo archeologických nálezů a nepatrných zmínek ruských letopisů a dalších děl pocházejících z prvních století po christianizaci lze usuzovat, že náboženský svět Slovanů byl dvouúrovňový. Uctívali nejvyšší nebeská božstva: Peruna, Svaroga, Dažboga, Velese, Mokoše, a duchy, ochránce a patrony rodu, přičemž patrony rodu se mohli stát i zesnulí předkové, zakladatelé rodu. V některých oblastech slovanského světa byla velká kmenová náboženská centra. Takové centrum bylo na ostrově Rujána v Baltském moři a možná také na vrchu Peryň nedaleko od Novgorodu.

Náboženské obřady a oběti měly v první řadě za cíl zajistit blahobytný život na zemi, bohatství a úspěch v obchodě i práci, plodnost, ochranu před zlými čarý, před hladem, živelnými pohromami, nepřáteli a nemocí. Bohům i duchům přinášeli oběti jménem kmene nebo i konkrétního člověka lidé zvláště k tomu určení – žreci (slovo *žrat* znamenalo ve slovanštině přinášet oběť, obětovat) a zaříkávači. Tito lidé také věštili budoucnost. Žreci byli prostředníky mezi světem bohů a lidmi. Vykonyvaly se i lidské oběti. A velmi podobné byly i náboženské představy Varjagů, ugrofinských i baltských národů (Litevců, Jatvingů, Lotyšů a Prusů). Nyní nazýváme takovýto způsob náboženského života šamanismem. Nemá v sobě žádné mravní složky: bohové a duchové pomáhají člověku být takovým, jakým on sám chce, nepobízejí ho, aby se stal tak dokonalým jako Stvořitel-Bůh sám, nevyzývají ho, aby se s ním stal jedno.

Slované, Germáni či Baltové ale nebyli pouze vyznavači šamanské religiozity. V jejich představách se uchovaly stopy víry, která byla zcela jiného zaměření. Několik předšlých tisíc let bylo evropské (resp. v odborném názvosloví indoevropské) náboženství složitější a směřovalo ke zcela jiným cílům. Z této staré víry se dochoval rozsáhlý okruh chvalo zpěvů, které se nazývají *védy*. Vědy jsou až do dnešního dne důležitou součástí indických náboženství, přinejmenším však ty nejstarší vznikly ještě před příchodem (Indo)evropanů do Indie, v jejich původní pravlasti. Národ, který tvořil vědy, si sám říkal Árvové, tj. svobodní, vznešení. Názory na to, kde ležela pravlast Árvů, se různí: nejčastěji se hledá mezi Vislou a Uralským pohořím. A jazyk véd – sanskrt – je skutečně gramaticky i lexikálně velmi blízký baltským a slovanským jazykům. Například slavný výrok z véd – *Tam tvam asi – To ty jsi* (tedy Věčný Bůh a Ty, člověk, jedno jste), je nám srozumitelný prakticky bez překladu, ačkoli je starý přes 4 000 let.

Ke konci 2. tisíciletí př. Kr. se Árvové usídlili na rozsáhlém území od Irska až po Severní Indii. Řekové, Římané, Keltové, Germáni, Arméni, Slované, Osetinci, Íránci, Hindustánci a Baltové – potomci Árvů – mluví všichni podobnými jazyky a kdysi měli i podobnou víru a podobnou společenskou organizaci. Osou tehdejšího náboženského života Árvů byl boj s temnými silami – démony, kteří se snažili rozbít kosmický božský řád, označovaný v sanskrtu *rita* (současná slova rytmus, rite, right jsou od něj odvozená). Člověk nemohl dělat, co se mu zachtělo, ale to, co vedlo k vítězství dobra nad zlem, stvoření nad zkázou, pravdy nad lží. Ti, kdo se bili na straně bohů, získávali věčný nebeský život, život v Bohu, kterému se v nejstarších védách říkalo Ádža (A-ja) – nezrozený, tj. věčný. Právě dosažení takového života, splnutí s božským věčným bytím bylo cílem starých Árvů.

Z časů společné indoevropské společnosti se dochovala ve slovanštině i v ruštině mnohá jména bohů a mnohé náboženské pojmy. *Svarog*, tj. árijské Svarga znamenající nebe, ráj (Svarnara), ruské *vedun*, tj. zaříkávač, pochází od véd, tedy poznání, ve smrti slyšíme indoevropské *mriti*, dža – kořen, který se zachoval v ruských slovech *roždaťsja* (rodit se, vznikat), *rodšijsja* (zrozený) nebo v řeckém γενεσις. Samo védské náboženství a s ním spjaté určité uspořádání společnosti se však nezachovalo nikde jinde než v Indii. Jakkoliv lze podle pozůstatků starých forem usuzovat, že je kdysi znali všichni nebo téměř všichni Indoevropané, to znamená Slované, Germáni a Baltové, většina indoevropských národů postupně přestala mířit k nebi a k mravní dokonalosti, zapomněla na „Tat tvam asi“ i na to, že člověku je předurčeno věčné božské bytí. Od Boha se obrátili k sobě, od pracného mravního zdokonalování ve službách Nejvyššímu k požitkářství a egoismu. Vykonavatelem duchovní služby se stal žrec; sebeobětování, symbolicky